

ZEYDİLİK VE TASAVVUF*

WILFERD MADELUNG
Çev: Salih ÇİFT**

Tarih boyunca, bir mezhep olan Zeydilik ile müesseseleşmiş tasavvuf arasındaki ilişkiler genellikle düşmanca olmuştur. İhtilafın kaynağında dini otorite konusundaki çatışma yer almaktadır. Şii inancına sahip olan Zeydilik yegâne dini otoritenin ehl-i beyt olduğuna inanmaktadır. Zeydi imamlar, kendilerine bağlı olanlara, sadece politik liderler olarak değil aynı zamanda dini konularda birer öğretmen ve rehber olarak itaat etmelerini emrediyorlardı. Bununla birlikte Zeydi anlayışa göre imamlar İsnâ Aşeriye ve İsmailiyye'den farklı olarak masum değillerdir ve dini konulardaki otoriteleri de sorgulanabilir. Çoğunlukla sünni olan sûfi şeyhleri ise kendilerine bağlı olanlardan toplu itaat değil, bireysel olarak mutlak itaati isterler.

Zeydilik ve tasavvuf arasında liderlik hususundaki bu ihtilaf dışında asla uzlaştırılmaz olan dini kaynaklı başka ayrılıklar da vardır. Zeydi İslam, temelde sade, şeriate bağlı ve akılcı bir görünüm arz eder. Bu anlayış, vecd halindeki sezgiye, bâtni bilgi ve ilhama, ayrıca ilahiyat alanında mistik yaklaşımlara sahip değildir, aksine bunları reddeder. İsnâ Aşeriye ve İsmailiyye ise bu konularda tasavvufa benzer anlayışı benimser. Hatta H. Corbin, tasavvufun bizzat temelde şii bir olgu olduğunu, kendi açısından ispat etmeye çalışmıştır. Zeydiler tasavvuftaki ahlak kurallarına aykırı ve kayıtsız eğilimleri şiddetle kınamışlardır. Ayrıca, vecde ulaşmak amacıyla sema, ilahi, müzik, raks ve tüysüz oğlanlara bakma gibi konularda sûfi uygulamalarını şiddetle yasaklamış ve bunlara hücum etmişlerdir. İbn-i Arabî'nin felsefi tasavvufunu ve onun ekolünü toptan reddetmişlerdir. Rasyonalist ve tasavvuf karşıtı Mutezile ilahiyatı İsnâ Aşeriye mezhebinden daha tutarlı bir şekilde Zeydilik tarafından benimsenmiştir. Aslında bu onların din anlayışlarına da uygundur. Mutezile ile uyumlu bir şekilde Zeydilik genel olarak, harikulade olayların ancak peygamberler elinde gerçekleşebileceğini savunur ve sûfi şeyhlerin keramet iddialarını sahtekarlıktan başka bir şey olmadığını iddia eder.

Bütün bunların yanında, özellikle ilk dönem tasavvufu söz konusu olunca, sûfilerin dindarlıklarında Zeydiler tarafından bütünüyle takdir edilebilir bir yön de vardır. Zeydile'in dindarlıkları, dünyayı, onun cazibelerini ve günahlarını reddediş ve dünyadan yüz çevirip ahiret için hazırlık yapmak gibi güçlü bir riyazet motifi içerir. Dünyadan yüz çevirip tevbe etmeye, riyazet egzersizlerine, arınmaya ve tefekküre çağıran Yemen'deki Mutarrifiyye gibi popüler bir Zeydi hareket rahatlıkla

ilk dönem tasavvufuna benzetilerek tasvir edilebilir. Bununla birlikte, Mutarrifiyye üzerinde tasavvufun etkisi olduğunu kanıtlayacak hiçbir delil yoktur. Böyle olmasına rağmen, Zeydi imam ve alimleri Fudayl b. İyaz ve Bişr el-Hafi'den Cüneyd ve Zünnun el-Mısri'ye kadar ilk dönem zâhid-sufilerini övmeye, sözlerini ıktibas etmeye ve onları örnek alınacak dini rehberler olarak sunma konusunda hiç tereddüt etmemişlerdir.

İlk dönem sufilerinin zâhidâne dindarlıklarına karşı bu olumlu tavır ihtiyatlı bir şekilde Deylemli Zeydi imam Ahmed el-Hüseyin el-Müeyyed Billah (öl. 411/1021)¹ tarafından *Risaletü Siyâseti'l-Müridin* adlı eserde dile getirilmiştir. Mutezile eğilimli Zeydi Kelam ve Fıkıh alimi olarak da bilinen bir imam tarafından yazılan bu eser, günümüze ulaşan ilk dönem Zeydi kaynaklarının tasavvufa karşı olan tavrını açık bir şekilde göstermektedir. “Müridlerin İdaresi” adını taşıyan eser tasavvuf terminolojisini kullanmaktadır. El-Müeyyed, ihmal ve terk edilmeye başlanmış olan ibadetlerle yani muamelatla ilgili mezhepler dışında, kendi zamanında karşılaştığı bütün dini hareketleri gözlemlemeye girişir. Bu alanın esas efendisi olan Hz. Ali'yi bol bol öven Cüneyd'den sürekli olarak alıntılar yapar. Cüneyd Hz. Ali'yi kastederek şöyle demiştir: “Allah, onu Cemel ve Sıffin savaşlarıyla meşgul edip bizden uzaklaştıranları mutlaka hesaba çekecektir. Eğer bunlarla meşgul edilmeseydi, bizim başarmaktan aciz olduğumuz bu işleri o gerçekleştirecekti”.

El-Müeyyed, zühdün ilk durağının tevbe olduğunu söyler ve tevbenin temelini de korku olarak açıklar. Bu nedenle mürid, özellikle ölümün üzüntü ve acılarını düşünerek korkuyu kendi kalbine yerleştirmelidir. Tevbeyi irade takip eder. İrade ise, kendini mâsivâdan sıyrıp, yalnızca Allah'a dönmeyi istemektir, diye tarif edilir. El-Müeyyed bu noktada, müridlerin kendisinden büyük fayda elde edebileceklerini belirttiği Cüneyd'in bir nasihatini ıktibas eder. El-Müeyyed, bütün risale boyunca, Hz. Peygamber'den; Hz. Ali, Zeyd b. Ali, Muhammed el-Bâkır, Câfer es-Sâdık ve Kâsım b. İbrahim gibi ehl-i beyt mensuplarından, ayrıca Fudayl b. İyâz, Dâvud et-Tâi, Ebû Süleyman Dârâni, Zünnun el-Mısri, Ebu'l-Hüseyin Nûri ve Ruveym b. Ahmed gibi sûfîlerden ıktibaslar yapar. Bununla birlikte o, tasavvufun eksiklikleri hususunda da uyarılarda bulunur. Sûfî Ruveym'in şöyle söylediği nakledilir: “Bizim bu yolumuz canı bağışlamaktan ibarettir. Eğer bunu başaramayacaksan sûfîlerin hezeyanlarıyla kendini meşgul etme”.

Allah'a yakın olmayı istemek tam bir mücâhedeyi gerektirir. Oysa şeytan, bu yakınlığın mücâhede ile değil, Allah'tan gelecek bir lütufla olacağını telkin ederek müridi yanıltmaya çalışır. Şeytanın bu gayreti kulu Allah'a ulaşmaktan alıkoyar. Şeytan bu konuda özellikle sûfîlerle birlikte olanları hedef alır. Düşman (şeytan) müride, ilahi dinlemek, raks etmek, tavla v.b. oyun ve eğlenceler gibi şeriate aykırı işlerle uğraşmanın kendisini Allah'a daha çok yaklaştırabileceğini de fısıldayabilir. Hatta şeytan, müridi, saygın bir makama ulaştığına inandırarak farz ibadetlerini ve evrâdını ihmal konusunda cesaretlendirebilir. El-Müeyyed tanıdığı olduğu cahil bir şeyhin uzun yıllar gayret edip, bu çabalarının karşılığını alamamasından dolayı ağlayıp sızladığını ifade etmiş ve bu kişinin şu anda Allah'tan

*Wilferd Madelung'a ait olan bu makale “Zaydî Attitudes to Sufism” adı altında, *Islamic Mysticism Contested*, Frederick de Jong ve Bernd Radtke, Leiden 1999, s124-145'de yayımlanmıştır.

**Araş. Gör., U.Ü.İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

¹ Ambrosiana, yazma, C 186

lütuf beklediğini belirtmiştir. Böyle bir cahillik karşısında hayretini gizleyemeyen el-Müeyyed kendilerini “melâmi” diye isimlendiren taifeden nefretle bahseder. Ona göre, melâmiler, toplum tarafından hoş karşılanmayan fiilleri işleyerek neflerini köreltiklerini iddia ederler. Gerçekte ise bunlar tevbeyle terk etmiş ve belki de günahkar olmuş kimselerdir.

El-Müeyyed, iradenin ötesinde hiçbir tasavvufi makamı önemsemez ve yazmış olduğu eserini ibadet ağırlıklı bir bölümle bitirir. Bu bölümde, hayatlarını sıkıntılar içerisinde geçiren ve ibadetlerini kesinlikle aksatmayan Hz. Peygamber ve Ali Zeyne'l-Âbidin'i örnek verir.

El-Müeyyed'in bu risalesi daha sonraki Zeydilerin tasavvufa karşı takınacakları tavır hakkında tesbitlerde bulunmuştur. Bu kitap, el-Müeyyed'in diğer önemli çalışmaları ile birlikte Yemen'e getirilmişti. İlk dönem Zeydî imamlarının biyografilerini ihtivâ eden en geniş eser olan Hümejd el- Muhallî'nin, *el-Hadâiku'l- Verdiyye* adlı eserinde el- Müeyyed'in risâlesinden uzun uzadıya alıntılar vardır.² Yukarıda sözü edilen tespitler tasavvufta daha sonraları ortaya çıkan şeyler hususunda Zeydîler'in kendi aralarında vuku bulan tartışmaları bütünüyle sona erdirememiştir. Bir süre sonra 560 / 1165 'te imamet hususunda hak iddia eden Muhammed b. İsmail ed-Dâvûdi adlı bir şahıs Deylem bölgesinde aktif bir rol oynamaya başladı. Bu kişi *el-Vesile ile'l-Fazîle* adını taşıyan bir kitap yazmıştı. Bu kitabın Gazali'nin *el-Munkizu mine'd-Dalâl* adlı eserine çok benzediği söylenebilir. Ed-Dâvûdi'nin tarafları şeriate kayıtsız kalmakla suçlanmışlardı. Deylemli Zeydi cemaati onun hakkındaki fikirlerinden dolayı ayrılığa düştüler ve ed-Dâvûdi'nin karşıtları imamet için Ali b. Muhammed el-Gaznevi'yi desteklediler. Bu anlaşmazlık otuz yıl sürdü.³ Gazali'nin şahsiyeti ve tasavvuf anlayışı Zeydiler arasında ihtilafa sebep oldu. Onun, şeriate ahlaki boyuta özel önem atfetmesi Zeydiler'in büyük bölümünü cezbetmişti. Diğer taraftan, Gazali'nin tasavvuf anlayışının bâtinî yönü ve semâyî savunması ise genelde muhalefetle karşılanmıştı.

VIII./XIV. Yüzyılda Taberistan'daki Zeydiler Alevî bir hanedanın yönetimi altına girdiler. Bu durum onların, Safevi iktidarının ilk dönemlerinde 12 imam şiiiliği tarafından tamamen absorbe edilmeleri sonucunu getirdi. Sözü edilen hanedanın kurucusu olan Seyyid Ali Kiyâ b. Âmir Kiyâ el- Malâtî “tövbekârlar” adlı bir tasavvufî hareketin lideriydi. Zâhiruddin Marâşî'nin ifadesine göre, Lâhican'daki Zeydî alimler, Zeydî fıkının imamet için şart koştuğu 5 özelliğin tamamına sahip olduğunu beyan ederek onu imam olarak tanıdılar. Alimlerden yalnızca bir tanesi Malâtî'nin imametine karşı çıktı ve bundan dolayı Reşt'e sürgüne gönderildi.⁴ Bu hanedanın tasavvuf ve din politikası hakkında şimdilik daha fazla bilgi mevcut değildir.

VII./XIV. Yüzyıla kadar Yemen'de Zeydilik ve tasavvuf arasındaki ihtilaf henüz su üstüne çıkmamıştı.⁵ Zeydiler'in egemen oldukları Sa'da'dan San'a'ya ve Zamar'a kadar olan dağlık bölgede tasavvufu dışarıda tuttıkları ve ayrıca ilk dönem

² Bk. W. Madelung, *Arabic Texts Concerning the History of the Zaydi Imams of Tabaristan*, Daylamân and Gilân, Beirut 1987, s. 293-305

³ W. Madelung, *Der Imam el-Qasim ibn Ibrahim und die Glaubenslehre der Zaiditen*, Berlin 1965, s. 217-218

⁴ Zâhiruddin Marâşî, *Târih-i Cilân ve Deylemân*, edisyon: M. Sutûdeh, Tahran 1347/1969, s. 16, 41

⁵ Bundan sonraki açıklamalar kısmen Abdullah Muhammed el-Habşî'nin (Hibşî) *es-Sûfiyye ve'l-Fukahâ fi'l-Yemen (San'a 1396/1976)* adlı eserine dayanmaktadır. Bay Bernard Heykel'e bu çalışmada kullanılan literatüre yararlı katkılarından ve ve değerli tavsiyelerinden dolayı teşekkür ederim.

Yemen imamlarının eserlerinde tasavvufun çok az söz ettikleri görülmektedir. Müesseselaşmış tasavvuf genellikle daha alçak olan Tihâme, Zebid ve Taizz bölgelerindeki şâfiî sünniler arasında V./XI. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamıştır.⁶ Bununla birlikte Zeydi imamlar da hakimiyetlerini bu bölgelere dek genişletmek istiyorlardı. Halk üzerinde önemli bir etkiye sahip olan sûfi şeyhleri muhalefetlerini artırdılar. 646-656/1249-1258 yılları arasında hüküm süren Zeydi imam el-Mehdi li Dinillâh Ahmed b. el- Hüseyin, Surdud vadisindeki Beyt Atâ köyünde faaliyet gösteren ve zamanın ünlü şeyhlerinden olan Ebu'l-Kays b. Cemil'e (öl. 651/1253) bir mektup yazarak onu kibarca "emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker" noktasında birleşmeye davet etti. Ebu'l-Kays aynı kibarlıkla ve onu ikna edecek biçimde şu cevabı verdi: "Eğer Allah mehdiyi desteklerse hiç kimse onu yenemez". Ebu'l-Kays Hakk'ın çağrısını işitmişti ve ona tabi oluyordu. Artık bundan sonra hiçbir mahlukun çağrısına cevap vermek için bir neden yoktu.⁷

Bu zâhirî nezaket, Zeydi imamın aldatmacasına karşı sûfinin derin nefretini gizliyordu. Yaklaşık bu dönemlerde Zeydi imamlardan birinin alçak bölgeleri istila etmeye niyetlenmesi üzerine Ebu'l-Kays bir başka sûfi şeyhi olan Muhammed b. İsmail el-Hadramî'ye, halk arasındaki mücadeleden dolayı Yemen'den ayrılmayı öneren bir mektup yazdı. Mehcâm yakınlarındaki ed-Dahî adlı yerde faaliyette bulunana Hadramî, kendisinin bakmakla yükümlü olduğu kişileri ve yakın akrabalarının varlığını gerekçe göstererek her birinin kendi bölgesini savunmasını önerdi. Bunun üzerine Ebu'l-Kays da Yemen'de kalmaya karar verdi.⁸

Ebu'l-Kays'ın, İmam el-Mehdi'nin önerisini reddedişi Zeydiler'le sûfiler arasındaki ilişkilerde önemli bir tahribata yol açmadı. Deylem bölgesinden Yemen'e gelen Zeydi alim Muhammed b. Hasan ed-Deylemî 707/1307 yılında tamamladığı hacimli *eseri Kitâbu Kavâidi Âl-i Muhammed* adlı eserinde ehl-i beyt karşıtı olan ve heretikler arasında addedilen sûfilerden bahsetmemiştir.⁹ Bu alim bir yıl sonra yazdığı *Kitâbu Sırâti'l-Mustakîm bi Dini'l-Kavîm* adlı eserinde tasavvufî ahlakî ve riyazetî destekleyen beyanlarda bulunmuştur. O, burada takvayı da kurtuluşun tek şartı olarak tanımlamıştır. Gazali'nin *İhyâu Ulûmi'd-Din*'ini ve diğer zâhidlerin eserlerini bütün yanlış fikirlerin reddedildiği kitaplar olarak vasıflandırmıştır. Ed-Deylemî bazen, İmam el-Müeyyed'in *Risâletü Siyâseti'l-Müridin* adlı eserine, şii imamlar Câfer es-Sâdık'a ve Kâsım b. İbrahim'e atıflarda bulunmuş fakat çoğunlukla sünni sûfilerden alıntılar yapmıştır.¹⁰ Ahlak üzerine yazmış olduğu *Kitâbu't-Tasfiye ani'l-Mevânii'l- Murdiye el-Muhlika* adlı kitabı daha sonraki dönemlerde tasavvufa meyli olan Zeydiler tarafından hem okunmuş ve hem de buradan alıntılar yapılmıştır.¹¹

⁶ el- Habşî, age, s.12

⁷ el- Habşî, age, s.53-54

⁸ eş-Şarcî, *Tabakâtü'l-Havâss Ehli's-Sıdk ve'l-İhlâs*, Beyrut 1406/1986, s. 280. Ebu'l-Kays'ın o dönemde yüksek bölgelerde aktif olduğunu ve Tihâme'ye yönelmeye niyeti bulunduğunu ileri süren el- Habşî'nin ilgili pasajı yanlış anladığı görülmektedir (age, s. 55). Ebu'l-Kays ilk dönemlerde yüksek bölgelerde aktifti (eş-Şarcî, age, s. 407) fakat Hadramî'ye mektup yazdığı esnada o kesinlikle Tihâme'de yaşıyordu.

⁹ Yazma nüsha, San'a Ulu Cami; Bk. Seyyid el-Hüseynî, *Müellefâtü'z-Zeydiyye*, Kum 1413/1993, C.II, s. 357

¹⁰ Bk. Madelung, *Der Imam el- Qâsim*, s. 220

¹¹ Müellefât, C. I, s. 290-291, Zeydî sûfi İbrahim el-Kaynâî (öl. 793/1391) bu kitabın bir nüshasına sahipti ve ondan alıntılar yapmıştı. (Yahya b. El-Mehdi, *Sılatü'l-Ihvân*, Yazma, Ambrosiana, D 222, v. 26a)

729/1328'den 749/1349'a kadar hüküm süren Zeydi imam el-Müeyyed billah Yahya b. Hamza Mekke'de yaşayan ünlü Yemenli sûfi şeyh ve tarihçi Afifüddin Abdullah b. Esad el-Yâfii (öl. 768/1376) ile iyi ilişkiler kurmuştur. El-Yâfii, hacimli bir tarih kitabı olan *Mir'âtü'l-Cinân ve İbretü'l-Yakzân*'da, genelde sûfileri ve özelde de Ali b. Abdullah et-Tavâşi'yi – sünni alimlerce sertçe eleştirilen - istiareler kullanarak övdüğü bir kasideyi imamın takdir ettiğini belirtir. Deylemli İsmaililer üzerine yapılan bir baskın esnasında, el-Müeyyed bir hacıdan el-Yâfii'ye ait bazı yazıları alıp getirmesini istedi. Bunlar arasında özellikle birinde el-Yâfii'nin kendi şeyhini övdüğü iki kasideyi çok beğendiğini belirtti. El-Yâfii, sünniler tarafından da eleştirilen tasavvufi makamlara karşı çıkan biri tarafından kendi kasidesindeki istiarelerin beğenilmesini şaşkınlıkla karşıladı.¹²

Velûd bir yazar olan İmam Yahya b. Hamza ahlak ve âdâb-ı muâşeret üzerine bir kitap yazmış ve buna *Tasfiyetü'l-Kulûb min Dârâni'l-Evzâr ve 'z-Zünûb* ismini vermiştir. Daha önce de iddia edildiği gibi bu kitap Gazali'nin *İhyâu Ulûmi'd-Din* adlı eserini çok iyi bir şekilde taklid etmiş olmalıdır.¹³ Bu eser Yahya b. Hamza'nın mezhep konusunda mutaassıp olmadığını ve sünni öğretiyeye açık olduğunu göstermiştir. Genel Zeydi çalışmaların aksine ehl-i beytin dini konumu hakkında bu eserde hemen hemen hiçbir şey zikredilmemiştir. Hz. Peygamber'in vefatı ve ilk halifelerden bahsedilen bölümde Ebû Bekir, Ömer ve Osman neredeyse Ali ile eşit seviyede ele alınırlar. El-Müeyyed Ahmed b. el-Hüseyn'in *Siyâsetü'l-Müridin* adlı eserinden hiç söz edilmez. Bununla birlikte Hz. Ali ve onun torunlarından birkaç; İbrahim b. Edhem, Hâris el-Muhâsibi, Ebu Yezid el-Bistâmi ve Şiblî gibi ilk sûfilerden ise çokça iktibaslar yer alır. Yazar, tasavvuf büyüklerinin iyi ahlakın hakikati hakkında söyleyecek çok şeyleri olduğuna işaret etmektedir. Zira büyük mutasavvıflar, iyi ahlakın tanım ve tabiatından ziyade vasıfları ve onun nimetlerine ulaşma yollarından bahsetmişlerdir.¹⁴

Bütün bunlara rağmen, Yahya b. Hamza müzik v.b. şeylerin dilin kötülüklerinden olduğuna dair fikrinden caymaz. Ehl-i beyt büyükleri ve onların arasından çıkan imamlar, müzik v.b. fiillerin kötülüğü hususunda fikir birliği etmişlerdir. Çünkü bunlar fazilete ve dine de aykırıdır. Bunların uygulanması hukuki şahitliği ve güvenilirliği geçersiz kılar. Sünni fakihler Ebû Hanife, İmam Şâfii, İmam Mâlik, Süfyan es-Sevrî ve diğerleri de bu görüşü benimserler. Ebû Hâmid el-Gazali'nin, ilahî v.b. şeylerin dinen caiz olduğuna dair görüşü ise kabul görmemiştir. Gazali'nin kendi fikrini desteklemek için serrettiği deliller önemsizdir ve konunun uzmanı olmayan kişilerin ifadelerine dayanmaktadır. Bu durum dinen bir rezalet ve alçaklık olarak görülmelidir. Yahya b. Hamza'ya göre, Gazali,aslında bu gibi şeyler lehinde sözler söylemek ve onları hoş gösterip desteklemek yerine ortadan kaldırmaya çalışabilir ve kitaplarında bunları destekler mahiyetteki bahislerden de kaçınabilirdi.¹⁵ İmam Yahya'nın bu konuda güçlü fikirleri olduğu

¹² el- Yâfii, *Mir'âtü'l-Cinân*, Haydarabâd 1347-49/1919-21, C.IV, s. 315; el-Habşî, age, s. 63-64. El-Müeyyed, el-Yâfii tarafından "İmâmü'z-Zeydiyye el-Allâme el- Fazıl Yahya b. Hamza" şeklinde nitelendirilmiştir.

¹³ el-Habşî, age, s. 65. İsmail b. Ahmed el-Cirâfi'nin *Tasfiyetü'l-Kulûb* edisyonunun giriş bölümünde (San'a 1408/1988).

¹⁴ *Tasfiyetü'l-Kulûb*, s.37

¹⁵ *Tasfiyetü'l-Kulûb*, s.139. Bu pasaj Mansur el-Kasım b. Muhammed tarafından Hatf ani'l-Âfik adlı eserde (*Dahyân*'da özel bir koleksiyonda yer alan yazma nüshada) zikredilmiştir, s. 63-64. El-Mansur, Gazali bahsini atlamıştır.

açktır. Bu nedenle o, özellikle Gazali'nin *İhyau Ulumi'd-Din* adlı eserinin Semâ bölümündeki düşünceleri delillerle çürütmek maksadıyla *İkdü'l-Leâli fi'r-Red alâ Ebi Hâmid el-Gazâlî* adında küçük bir risale de yazmıştır.¹⁶

İmam Yahya'nın sema üzerine yaptığı bu eleştiride tasavvuftan açıkça bahsedilmez. "Bazı Mezhep ve Cemaatlerde Gurur" adını taşıyan bölümde ise sûfiler önemli bir yer tutarlar. İmam, sûfilerin çoğunlukla kurbanı oldukları gurur çeşitlerini tanımlar. Ona göre, kıyafetlerinden konuşmalarına, marifete ulaştıklarına dair sahte iddialarına, ahlak kurallarına karşı gelen sefahatlerine ve vahdete erdiklerine dair yanlış ümitlerine kadar pek çok konuda zamanımızın sözde sûfileri gerçek sufiler olan Cüneyd, Şibli, Bistâmi ve diğerlerini taklid etmektedirler.¹⁷

İmam Yahya b. Hamza'nın, Ebu'l-Hüseyn el-Basrî'ye ait Mutezile ilahiyatını benimsediğini de belirtmek gerekir. Bu anlayış sûfi şeyhlerin kerametlerinin mümkün olduğunu kabul eden ve daha önceleri Zeydilik içinde etkili olan Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin ekolüne zıttır.¹⁸ Bu öğretisi, Yemen'deki Zeydî topluluk içerisinde mutedil bir yerli tarikatın ortaya çıkmasına açıkça katkıda bulunmuştur. Seyyid Yahya b. El-Mehdi b. Kasım b. Mutahhar ez-Zeydi el-Hüseynî'nin şeyhi ve bir tarikatın de kurucusu olan İbrahim b. Ahmed el-Kaynâî'nin (öl.793/1391) menkıbevî hayatını anlattığı *Sılatü'l-İhvân fî Hilyeti Bereketi Ehli'z-Zaman* adlı kitabında bu gelişme ile ilgili dikkat çekici bilgiler mevcuttur. Tasavvufî akımların uzun süre güçlü olduğu yerlerde Deylemli ve Taberistanlı Zeydîler'in etkileri olduğuna dair bazı deliller vardır. Yahya b. el-Mehdi, Seyyid Ahmed b. Âmir (b. en-Nâsır el-Hasenî) ec-Cîlânî'nin Cîl ve Deylem'den Yemen'e gelerek İmam el-Müeyyed Yahya b. Hamza'yı ziyaret etmeye niyetlendiğini bildirmektedir. O Yemen'e geldiğinde el-Müeyyed çoktan ölmüştü. Bunun üzerine Sa'da'da, halefi İmam el-Mehdi Ali b. Muhammed'i (750-773/1359-1371) ve oğlu – ki daha sonra imam olacaktır- en-Nâsır Salâhuddin Muhammed b. Ali'yi ziyaret etmiştir. Salâhuddin o zamanlarda Mesneât-ı Benî Kays'ta Kur'ân öğretimi ile meşguldü. Bu seyyid, Yahya b. el-Mehdi'ye göre, aralarında "*Safvetü's-Safve fî Zühdi's-Sahâbe*" adlı bir kitabın da bulunduğu zühud ve riyazete dair bir kısım eserin yazarıdır.¹⁹

Yahya b. el-Mehdi, Seyyid Ahmed b. Âmir el-Cîlânî'yi Mekke'de ziyaret ettiğinde Kadî²⁰ el-Hasan b. Selmân'ın onun yanında olduğunu gördü. Zamar yakınlarındaki Vâdi'l-Hâr adlı bölgeden olan bu Yemenli, Yahya'ya göre Zeydîler'e ait topraklarda ilk defa ehl-i tarike ait ibadetleri yapan ve ilk defa onların kıyafetlerini giyen kişidir. Bu şahıs aynı zamanda fıkıh, hadis ve Kur'ân tefsiri sahaslarında oldukça bilgiliydi. Özellikle de Taberistanlı Zeydi İmam en-Nâsır li'l-Hakk'a ait olan ve o dönemde uygulanmakta olan fıkıh sahasında tam bir uzmandı.²¹ O bu konuyla Cîlânî seyyid tarafından tanıştırılmış olmalıdır.²² Hasan

¹⁶ el-Habsî, age, s. 65; el-Hüseynî, Müellefât, C. II, s.272

¹⁷ Tasfiyetü'l-Kulûb, s.498-501

¹⁸ Der İmam el-Qâsim, s. 222 ve 456 nolu dipnot.

¹⁹ Sılatü'l-İhvân, v.19b-20a. Ahmed b. Âmir el-Cîlânî daha sonraları Yemenli Zeydîler arasında saygıyla anılmıştır. Çünkü o, Ebû Abdullah el-Alevî'ye ait olan ve Kûfe Zeydi fikhını ihtiva eden altı ciltlik Kitâbu'l-Câmi'l-Kâfî adlı eseri Yemen'e getirmiş ve onu İmam el-Mehdi Ali b. Muhammed'e takdim etmişti. (Bk. Der İmam el-Qâsim, s. 88, 236 nolu dipnot)

²⁰ "Kadî" lafzı o dönemlerde Yemen'de Alevî olmayan alimlerin sıfatı olarak kullanılmaktaydı. Bu kişilerin "hakim" anlamında kadılık yapmaları söz konusu değildi.

²¹ Yahya b. el-Mehdi, Sılatü'l-İhvân, v.19a

b. Selman İmam el-Mehdi'nin aktif bir destekçisi idi. Öyleki o, insanları Zeydilik muhaliflerine karşı cihada çağırıyor ve zekatlarını imama vermeleri için teşvik ediyordu.²³ Onun Vâdi'l-Hâr'da tesis ettiği hicret anlayışı halen adıyla anılmaktadır.²⁴

Yahya b. El-Mehdi, Hasan b. Selmân'ın, İbrahim el-Kaynâî'nin zühd hayatında bir şeyh ve bir model olduğunu söyler. El-Kaynâî daha sonraları Hasan b. Selman'ı her yıl ziyaret etmiştir. Bundan daha da önemlisi Yahya, riyazet hususunda şeyh, fiil ve sözlerinde örnek kabul ettiği hocasının Ali b. Abdullah b. Ebi'l-Hayr (es-Sâyidi)²⁵ olduğunu belirtmektedir. İbn Ebi'l-Hayr o dönemde ünlü bir Zeydi alimiydi. Fıkıh, fıkıh usûlü ve kelim ilimlerini tahsil etmişti. Cebriye'ye reddiye, islam mezhepleri ve İsmailiye ile ilgili konular hakkında bir çok kitap yazmıştı. Ayrıca zühd ve riyazet ilimleri ve sûfi menkıbeleri ile ilgili eserler de yazmıştır ki bunların bazıları gerçekten övgüye değerdir, fakat bir kısmı oldukça kötüdür.²⁶ Muhtemelen o hayatının ileri dönemlerinde zühd hayatı yaşamaya başlamıştı. 773/1371 yılında o, Ahmed b. Muhammed en-Nassâh tarafından zikir meclislerine dahil edilmişti. Daha sonra da Yusuf (b. Abdullah b. Ömer el-Kürdî) el-Kürânî (öl. 768/1367) tarafından kendisine zikir telkin edilmişti. El-Kürânî Mısırlı bir şeyhi ve kendine özgü zikir uygulaması çok değişik ülkelerdeki müntesipleri arasında yayılmıştı.²⁷ El-Kürânî, tarikat silsilesini Ebu'n-Necib Sühreverdi (öl.563/1168) ve Câfer es-Sâdik aracılığı ile Ali b. Ebî Tâlib'e ulaştırmaktaydı.²⁸

İbn Ebi'l-Hayr, tasavvufufla olan bu bağlantısına rağmen Zeydiliğin, tasavvufun bazı inanç ve uygulamaları karşısındaki eleştirel tavrını da desteklemiştir. Yahya b. El-Mehdi, el-*Mukaddime ve'l-Vezâif fi Tariki'l-Mürid ve't-Tâif* adlı risalesinde bazı iktibaslar yapmıştır. Ruhsal olgunluğa ulaşma esnasında karşılaşılan engelleri tanımladıktan sonra o, özellikle bazı sûfilerin, belli bir makama ulaştıklarında şeriatin ihlal edilebileceği tarzındaki iddialarına karşı çıkmıştır. Teşbih, cebr ve irca anlayışlarını eleştirmiştir. Ehl-i beytin davetine uymamaları ve onların safında cihada katılmamalarını kınamıştır. İlahi dinleme, raksetme ve vecde karşı da uyarılarda bulunmuştur.²⁹

İbrahim el-Kaynâî zikir telkinini ve hırkayı İbn Ebi'l-Hayr'dan almıştır.³⁰ Benî Kaynâî sülalesi buldukları bölgenin hakimi konumundaydılar ve Zamar'ın batısında bir ve buraya bir günlük mesafedeki bir bölgede bazı kalelere sahiptiler.

²² Nâsırî fıkıhı Yemen'de uygulanmıyordu ve muhtemelen öğretilmiyordu. Yahya b. el-Mehdi, Hasan b. Selman'ın hocaları hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte şunu da kaydetmek gerekir ki o, Cîlânî'nin gelişinden önce riyâzetkâr bir sufi olarak çok iyi tanınmaktaydı. Zira Yahya'nın ifadesine göre, Yemen'e geldiğinde onu ziyaret etmişti. (Sılatü'l-İhvân, v. 20a)

²³ Sılatü'l-İhvân, v.19b,34b. El-Hasan b. Selman'ın 130 yıldan fazla yaşadığı söylenmektedir.

²⁴ Hicret-i Hasan selman; bk. el-Kâdi İsmail b. Ali el-Ekvâ, el-Medhal ilâ Hicri'l-İlm ve Maakilihi fi'l-Yemen, Beyrut 1415/1995, s. 82

²⁵ Sâyid, Hamdân'ın bir yöresinin adıdır.

²⁶ Sılatü'l-İhvân, v. 46a. İbn Ebi'l-Hayr'ın günümüze ulaşan eserleri için bk. Müellefât, C. III, s.227-228, burada o üç farklı isim altında listelenmiştir. Ali b. Abdullah Ebi'l-Hayr, Ali b. Abdullah es-Sâidî ve Ali b. Abdullah b. Ebi'l-Hayr.

²⁷ Yusuf el-Kürânî hakkında bk. İbn Hacer, ed-Dürerü'l-Kâmine, Haydarabad 1350/1931-32, C. IV, s. 463. İbn Ebi'r-Rical'e göre (Matlau'l-Büdûr, ms., s.v.) , Ahmed b. Muhammed en-Necrî en-Nessâh, Zeydi İmam İbnu'l-Murteza ile birlikte Zemahşerî'nin Kur'an tefsiri Keşşâf'ı okuyan Hubbân (Habbân)'lı bir din alimidir.

²⁸ Sılatü'l-İhvân, v. 48b-49a. Ebu'n-Necib es-Sühreverdi hakkında bk. GAL, C.I, s.36; S C. I, s.780

²⁹ Sılatü'l-İhvân, v.47b

³⁰ Sılatü'l-İhvân, v. 49a. Daha sonra Yahya b. El-Mehdi zikir telkini ve hırkayı el-Kaynâî'den almıştır.

İbrahim, Zeydi fıkıh ve kelamı konusunda iyi bir eğitim almıştı. İmam Nâsır Salâhuddin b. Ali (773-793/1371-1391) ile yakın ilişkileri vardı ve Tayyibî İsmâîliler'e ³¹karşı onun bazı faaliyetlerine katılmıştı. Tayyibî İsmâîliler bu dönemde Taizz'de hakim olan sünni Resûlîler'le ittifak halindeydiler ve yüksek bölgelerdeki Zeydiler'in de başlıca rakibi durumundaydılar. İmam, el-Kaynâî'yi destekliyor, her yıl Zamar'da ziyaret ediyor ve hayır duasını istiyordu. El-Kaynâî'nin San'a'da bulunduğu süre boyunca en-Nâsır her ay veya iki ayda bir onu ziyaret ediyor ve birlikte inzivaya çekiliyorlardı. El-Kaynâî ihvanı için imamdan gelen bazı maddi yardımları da kabul ediyordu. Bu yardımlar arasında San'a'da İsmâîliler'e ait olan ve müsadere edilen bir ev de vardı.³² Yahya b. el-Mehdi'ye göre Kaynâî, tasavvufî disiplin ve uygulamalarla ilgili konularda İmam Nâsır'dan daha iyi bilgi sahibi olan biriyle karşılaşmadığını söylemiştir. O, imamın kütüphanesinde riyazet ilmine ve sûfi menkıbelerine dair nadir eserler bulunduğunu ve bunları daha önce hiçbir yerde görmediğini belirtmiştir. Bunların arasında Gazali'nin *Kimyâ-yı Saâdet*'i ve *İhyâ*'nın bazı bölümleri de vardır.³³ El-Kaynâî Yemen'in kuzeyinde düzenli olarak ziyaret ettiği Zamar, Ma'ber, Mesneât-ı Benî Kays, Hubbân, San'a, Sulâ, Hûs, Ve'râ, Kâre, Zefâr ve Sa'da'da tasavvufî cemaatler oluşturmuştu.³⁴ Riyazet ve itikaf için hicret etme uygulamasını tesis etmişti. Cehrân'da "hicret-i ma'ber", Vâdii Zubeyd ve Zamar'da hicret-i arâm" ve "hicret-i veşel" bunlardandır. Muakkiblerinden biri olan Hasan b. Mûsâ el-Avtânî, Bilâd-ı Mezhic'de "hicretü'l-evtân"ı tesis etmiştir.³⁵ Kadı Abdullah b. Hasan ed-Devvârî (öl.800/1397) el-Kaynâî'yi, nimetini oraya da yayması için Sa'da'ya davet etmişti. Burada yaşayan insanlar onun çağrısına uymuş ve zikir ve riyazete başlamışlardı. Ayrıca Sa'da çölündeki İmam el-Mansur camiinde zühde dair kitaplar okuyorlardı. Bu uygulamalarda onların liderliğini yapan kişi Cilân'dan Yemen'e göç etmiş olan ve tasavvuf ilmine dair yazdığı kitaplar ve kerametleriyle tanınan Dâvud b. Muhammed el-Cilânî'dir.³⁶

El-Kaynâî Zeydi inancına uygun bir tasavvuf anlayışına sahipti. Zeydi imamlar tarafından tasvip edilmeyen tasavvufî uygulamaları benimsemediği için de İmam en-Nâsır Salâhuddin'in desteğini alıyordu.

Zeydiler'le sûfiler arasındaki bu iğreti anlaşma 793/1391 yılında vuku bulan bir olayla sarsıldı. Şâfiî fıkıh alimi ve aynı zamanda bir sûfi şeyhi olan Ahmed b. Zeyd eş-Şâviri, o dönemde Zeydilerin hakimiyetinde olan bölgenin yakınındaki Hâcece³⁷ mevkiinde faaliyette bulunuyordu. Eş-Şâviri sürekli olarak Zeydi inanç ve doktrinini eleştiriyordu. Ayrıca sünnilerin desteğini isteyen ve yeniliklere karşı uyarılarda bulunan bir de risale yazmıştı.³⁸ Zeydi imam en-Nâsır

³¹ Sılatü'l-İhvân, v. 36b

³² Sılatü'l-İhvân, 29a-b

³³ Sılatü'l-İhvân, v. 36b-37a; el-Habşî, age, s. 62-63

³⁴ Sılatü'l-İhvân, v. 19a,66b

³⁵ el-Akva', el-Medhal, s. 82

³⁶ Sılatü'l-İhvân, v.66b-67a. Kitâbu'l-Mekâsidi'l-Uhreviyyeti'l-Munteza' min Kitâbi'l-Envârî'l-Mudiyye adlı eseri kısmen günümüze ulaşmıştır (Müellefât, C. III, s.44).

³⁷ Hâcece bölgesi, eş-Şâviri'nin ifadelerinde yer alır. Yahya b. El-Hüseyn b. El-Müeyyed Benî Şâvir'in Bilâd-ı Lâa ve Bilâd-ı Ketâbe'de olduğunu söyler. Enbau'z-Zaman, (Muhammed b. Muhammed Zebâre Eimmetü'l-Yemen adlı eserine alarak nakletmiştir) Taizz 1372/1952, c. I, s.277

³⁸ eş-Şâviri, age, 78. El-Habşî'ye göre, bu kitaptaki bilgi Muhammed b. Yusuf el-Fadlî tarafından el-İnsaf fi'r-Red alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-İ'tisaf adlı eserde çürütülmüştür, age, s. 55, 3 nolu dipnot.

Salahuddin Muhammed b. Ali el-Hadavî (773-793/ 1371-1391) güçlü bir orduyla eş-Şâviri'nin topraklarına hücum etti. Şeyhin evine saldırıldı ve oğluyla birlikte birkaç arkadaşı da öldürüldü. Şeyh ve müntesipleri silahlı mukavemette bulunmadılar. Bu olayın sonucunda burada yaşayan insanlar Şâfii-Sünnilikten Hadavî (Zeydi) -Şiiliğe döndüler.³⁹ Böylesine hürmet edilen bir şeyhin vahşice öldürülmesi sünnilerin şiddetli tepkisine neden oldu. Şâvirilerden olan ünlü şâfii âlim ve şâir İsmail b. Ebu Bekir el-Mukrî şeyhin ölümünü betimleyen uzunca bir mersiye kaleme aldı ve onu katleden Zeydi imamı bu suçundan dolayı eleştirdi.⁴⁰ İsmail el-Mukrî, daha sonraları tasavvufa, özellikle de İbn-i Arabî ekolüne sünni cenahtan yaptığı eleştirilerle dikkat çekecektir.⁴¹ Böyle olmasına rağmen o, yine de süfîlerin ilgisini çekmeye devam etmiştir.

En-Nâsır Salâhuddin'in ilk halifesi İmam el-Mehdi b. Yahya el-Murtezâ'dır (öl. 840/1437). Halife olduktan bir yıl sonra devrildi ve hapsedilmiştir. Bu kişi aynı zamanda Zeydi kelim ve fikhını ihtiva eden ansiklopedik bir eser olan *Bahru'z-Zehhâr*'ın yazarıdır. Eserin on birinci kitabı *Tekmiletü'l-Ahkâm ve't-Tasfiye an Bevâtini'l-Âsâm* başlığını taşımaktadır. İbnu'l-Murtazâ tasavvufî kültürdeki ahlak anlayışı ile ilgilenmekteydi. Bu konuda *Semerâtü'l-Ekmâm* başlığı altında geniş açıklamalar yapmıştı. El-Habşî'ye göre bu kitap Yemenli süfîler arasında yaygındı. Hatta XI./XVII. yüzyılda Zeydi alimler Abdülhâlik el-Cehhâf (öl. 1053/1673),⁴² Hasan b. Ahmed el-Celâl (öl.1084/1643)⁴³ ve diğerleri tarafından bu kitap üzerine şerhler kaleme alınmış ve eklemeler yapılmıştır. İbnu'l-Murtazâ bundan başka, tasavvufî meseleler üzerine, *Hayâtü'l-Kulûb fi İhyâi İbâdeti Allâmi'l-Guyûb ve ez-Zehretü'z-Zâhire bi Tahkiri'd-Dünyâ ve Ta'zimi'l-Âhire* gibi daha küçük risaleler de kaleme almıştır.⁴⁴ Ayrıca eğlencelere ve müzik aletlerini kullanmaya izin veren alimlerin görüşlerini reddetmeyi amaçlayan *Kitâbu'l-Kameri'n-Nevvâr fi Reddi ale'l-Murahhısîn fi'l-Melâhi ve'l-Mizmâr* adında bir kitap da yazmıştır. Burada o, müzik aletlerini, şarkı söylemeyi, şarkıcı köle kızlar satın almayı v.s. yasaklayan hadisleri uzun uzadıya nakleder. Bu hadisleri daha önce İmam el-Mansur Abdullah b. Hamza (öl. 614/1217) *Kitâbu's-Şâfi* adlı eserinde toplamıştı.⁴⁵ İbnu'l-Murtazâ bir kasidesinde "hakkı tavsiye eden kitapları yasaklayıp def ve mizmara çarşı-pazarda izin verenleri" sertçe eleştirir.

³⁹ Zebâre, Eimmetü'l-Yemen, C. I, s. 277

⁴⁰ eş-Şarcî, age, s. 78; el-Habşî, age, s. 55-56

⁴¹ el-Habşî, age, s. 135-142; Alexander Knysch, İbn Arabî in the Yemen, Journal of the Muhyiddin İbn Arabî, Arabî Society, IX, 1992, s. 50-56; Tâhâ Ahmed Zeyd, İsmâil el-Mukrî, Hayatuhü ve Şi'ruhü, Beyrut 1996

⁴² Nihâyetü'l-Efhâm li-Meâni Tekmiletü'l-Ahkâm; bk. Müellefât, C.III, s.132

⁴³ Telkîhu'l-Efhâm bi Sahihi'l-Kelâm alâ Tekmiletü'l-Ahkâm; bk. Müellefât, C.I, s.325

⁴⁴ el-Habşî, age, 65-66

⁴⁵ İbnu'l-Murtezâ'nın Kameru'n-Nevvâr adlı eserinin bu bölümü, Mansur el-Kâsım b. Muhammed tarafından Hatf ani'l-Âfik adlı eserinde nakledilmiştir (s. 34-37). El-Mansur Abdullah b. Hamza'nın Kitâbu's-Şâfi adlı eserinin edisyonunda (San'a 1406/1986) ilgili bölüm C. I, s. 221-23'de yer almaktadır. Abdullah b. Hamza bu hadisleri, tasavvuf karşıtı tartışmalar bağlamında değil de Abbasi halifelerinin tutumlarının eleştirisiye tabi tutulduğu bölümde zikretmektedir. Buna karşılık, Emir en-Nâsır li-Dinillah el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed b. Yahya (öl.622/1261) Kitâbu Yenâbii's-Sahîha adlı eserinde, oyun ve eğlenceyi yasaklayan rivayetleri zikrettikten sonra doğru yolu arayanlara, Süfiyye ve Haşeviyye'nin boş sözlerine kanmamaları uyarısında bulunur (el-Yenâbiu's-Sahîha , Ahmed b. Muhammed hacir tarafından yapılan tıpkıbasım, San'a trs. S.352). Bu pasaj el-Mansur el-Kasım b. Muhammed tarafından Hatf ani'l-Âfik adlı eserine alınmıştır, s.42-43.

Ona göre bu gibi kimseler alimlerin düşmanı ve el çırpıp rakeden sözde sûfilerin de dostlarıdır.⁴⁶

Ahlak üzerine yazılan bir başka kitap, İmam el-Hâdi İzzüddin b. Hasan el-Yahyavî (879-900/1474-1495)⁴⁷ tarafından yazılan *Kenzu'r-Reşâd ve Zâdü'l-Meâd*'dir. İzzüddin burada, kaçınılması gereken nefsânî özellikleri ve âbidin elde etmek için gayret etmesi gereken meziyetleri ele alır. Giriş bölümünde okumuş olduğu zühde dair kitaplar ve ehl-i tarik-i marziyyeden bahseden risalelerle ilgili bilgi verir.⁴⁸ Kitabın sonunda asla tasavvuf yoluna girmediyini belirtir ve ancak bu yolda en üst mertebeye ulaşanların bu konuda yazması gerektiğine inananlardan da özür diler.⁴⁹ Açıklamaları esnasında sünni hadis kaynaklarından sıkça alıntılar yapar. Gazali'nin, insanların dünya malına⁵⁰ bağlılıklarını kınayan güçlü ifadelerini över, fakat diğer sûfilerden nadiren bahseder.⁵¹

İzzüddin'in selefi İmam el-Mütevekkil Mutahhar b. Muhammed b. Süleyman el-Hamzi (840-879/1436-1474) sûfilere karşı açıktan daha fazla düşmanlık ediyordu. El-Mansur Kasım b. Muhammed, *Hatf ani'l-Âfik* adlı kitabında yukarıda adı geçen imamın bir şiirinden bazı mısraları iktibas eder. Bu şiirde imam, dini, gecenin karanlığında eğlence, raks ve el çırpmaktan ibaret olan kişilerin inancını alaya almaktadır. Ona göre, bu gibi kimseler akıllarından mahrum bir şekilde kendilerini vecd sarhoşluğu içinde bulurlar. Bu tür uygulamaları ne Allah'ın kitabında ve ne de sünnette haklı çıkarıp destekleyecek hiçbir delil yoktur.⁵²

Sûfilere karşı sistematik zulüm hareketi 912/1506 dan 965/1558 yılına dek hüküm süren İmam el-Mütevekkil Şerefüddin Yahya b. Şemsüddin tarafından başlatılmıştır. İbnu'l-Murtezâ'nın *Kitâbu'l-Ezhâr* adlı eserinin meşhur bir muhtasarı olan *Kitâbu'l-Esmâr*'da Şerefüddin, sûfilere Hz. Ali taraftarlarına genel anlamda düşmanlığa yardımcı olmakla suçlamıştır. Onlardan bir kısmı ehl-i beytin Peygamber'e tabi olan bütün herkesten meydana geldiğini ileri sürmüştü.⁵³ El-Mansur Kasım b. Muhammed, İmam Şerefüddin'in sûfiler hakkında soru soran birine verdiği cevapta şöyle dediğini belirtir: “Eskiden ve şu anda sûfiyye diye isimlendirilen bu fırkanın dinen dayanacakları bir temel, aklen ve şer'an gösterebilecekleri bir delil yoktur. Onların işleri daha ziyade yanlış hayaller, boş konuşmalar, asılsız kuruntular ve doğruluk ve gerçeklikten uzak iddialar üzerine kuruludur. Her kim bu hayallere dalmaya kalkışırsa İslam'dan ayrılır ve şüphesiz küfre girer. Sonuçta o bir mücessim ve alim-i mutlak olan Allah'ın ilahî sıfatlarını münkir olur. Bu durum onların kitaplarını okuyan alimler ve gizli tuttıkları şeyleri göz önünde bulunduran akıllı kişiler tarafından iyi bilinir. Bu nedenle böyle kimselere katılmamak, kıyafetlerini giymemek ve onlara benzememek bütün

⁴⁶ El-Mansur el-Kasım b. Muhammed, *Hatf ani'l-Âfik*'te zikretmiştir, s.40-41

⁴⁷ Bu kitap 897/1492 yılında tamamlanmıştır. *Kenzu'r-Reşâd*, San'a 1392/1972, s.138

⁴⁸ *Kenz*, s.21

⁴⁹ *Kenz*, s. 137-138

⁵⁰ *Kenz*, s. 71

⁵¹ el-Habşî, age, s. 56; el-Habşî hatalı bir şekilde, İmam İzzüddin'in, girişte, sûfilerin şatihyelerine karşı uyarıda bulunduğunu söyler. Daha sonra da onları eleştiren bir kasideyi nakleder. Ne var ki, bu giriş, Abdü'l-Vâsi b. Yahya el-Vâsîi'ye aittir, İmam'a değil.

⁵² El-Mansur, *Hatf ani'l-Âfik*, s. 46

⁵³ Bk. El-Habşî'deki iktibas, age, s. 57

müslümanlara vaciptir. Çünkü bir rivayete göre her kim bir başkasını taklid ederse o da onun gibidir. İnkâr ve ahlaksızlığa dair hükümlerin esası buna dayanır.⁵⁴

İmam Şerefüddin böylece tasavvufi uygulamanın temelde sadakatsizlikten kaynaklandığını öne sürer. İbn Ebi'r-Ricâl'e göre, imam kendi hakimiyetinin başlangıcından itibaren tasavvufa intisab etmeyi ve onların desteklenmesini yasaklamıştı. Bunun sonucunda sûfiler raks, ilahi v.b. kendilerine has olan ve daha önceleri halk arasında gerçekleştirebildikleri uygulamaları gizlice evlerde yapmak zorunda kaldılar.⁵⁵ İmam, 939/1532 yılında aralarında Kadı Muhammed b. Atfullah el-Absî'nin⁵⁶ de bulunduğu birkaç sûfiyi dini inançlarını tartışmak üzere davet etmişti. Tartışmadan sonra Şerefüddin, Kadı Muhammed'e tasavvufu terketmediği takdirde kendisine bir mürted gibi muamele edeceği, eşlerinden ayrılmaya zorlayacağı ve bir süre mühlet verdikten sonra da idam edeceği tehdidini savurdu. Kadı Muhammed yenildikten ve kendisine işkence edildikten sonra tasavvuf yolundan ayrıldı ve bunun nedenini belirten bir açıklama yaptı. Bunun üzerine diğerleri de bu yoldan vazgeçtiler.⁵⁷ Aynı şekilde, bir seyyid olan Abdullah b. El-Kâsım imam tarafından tasavvufu olan bağlarını koparmaya zorlandı. Seyyid, Hâce bölgesindeki Zahreyn'i ziyaret eden ve seyahatinde kendisine eşlik eden Şeyh Ali el-Cebertî tarafından dine ters düşen fikirlerle kandırılmıştı. Seyyid'in tasavvufi eğilimleri ortaya çıkınca imam onu el-Arus kalesine hapsedti ve azarladı. Tasavvufi öğretilerden ilgisini kestiğini belirten bir açıklama yazdıktan hemen sonra serbest bırakıldı.⁵⁸

Daha az şanslı olan bir başka sûfi ise Şeyh Hasan b. Ali el-Cedr'dir. Bu kişi şathiye söyleyenleri destekliyordu ve pek çok da müntesibi vardı. İmam, dini bilgiler konusunda yetersiz olduğunu düşünerek, diğer sûfilerle tartışırken onunla tartışmayı gerekli görmedi. 940/1533 yılında imamın askerleri Sa'da'ya ele geçirdiklerinde Hasan el-Cedr'e ait bir mektup bulundu. O, mektubunda oradaki sûfilere inançlarına bağlı kalmaları hususunda cesaret veriyor ve imamın sözlerinin ve azarlamalarının kendisini korkutmadığını belirtiyordu. İmam onu öldürmek istedi fakat şeyhin oğlu Şemsüddin Hasan babasının el-Cedr hapsedilmesi hususunda imama ikna etti. Bu olaydan sonra şeyh tasavvufu terkettiğine dair yemin etti. Şeyhin mektubu, Kadı Muhammed el-Absî'nin pişman olmasından önce yazılmıştı. İmam özrünü kabul etti ve onu serbest bıraktı. Bir süre sonra Hasan el-Cedr'in hala kendisine ait tasavvufi fikirlere bağlı olduğu anlaşıldı. Şeyh, Safer 942/Ağustos 1535'te imamın emriyle idam edildi.⁵⁹

Tasavvuf karşıtı tartışmalar, Kâsımî İmamlığı'nın kurucusu İmam el-Mansur Kâsım b. Muhammed (1006-1029/ 1598-1620) döneminde doruğa ulaştı. El-Mansur'un hükümdarlık dönemi Osmanlılar'ın Yemen'i işgaline karşı yaptığı

⁵⁴ El-Mansur, Hatf, s.41-42. El-Mansur, bu cevabın metninin çok daha uzun olduğunu söyler ve ilgilenenlerin orijinal nüshadan okumalarını tavsiye eder.

⁵⁵ İbn Ebi'r-Rical, el-Habşi tarafından nakledilmiştir, age, s. 58. Sufilerin Osmanlılar'ı desteklemeleri ve istilacılarla olan mücadelesinde onu yalnız bıraktıkları için Şerefüddin'in sufilere karşı olduğunu ileri sürmekle el-Habşi yanılmaktadır. İbn Ebi'r-Rical ve diğer kaynaklar net bir şekilde ortaya koymaktadır ki, Şerefüddin, Osmanlılar'ın 945/1538'deki istilasından çok önce sufilere eziyet etmeye başlamıştı.

⁵⁶ Bu şekildeki isimlendirme el-Habşi'ye aittir, age, s. 57. Zebâre'de Eimmetü'l-Yemen, C. I, s. 408, bu isim Muhammed b. Abdullah el-Ansî olarak geçmektedir.

⁵⁷ El-Habşi, age, s. 57

⁵⁸ El-Habşi, age, s.58

⁵⁹ El-Habşi, age, s. 58-59; İbnü'l-Müeyyed, Ğayetü'l-Emânî, s.680-681

çetin savaşlarla geçmiştir. Yemenli sûfiler başlangıçta Osmanlı istilasını iyi karşılamışlar ve daha sonra Osmanlı idarecileri de onlara ilgi göstermişlerdi.⁶⁰ El-Mansur'un sûfilere karşı olan acımasız saldırıları bir ölçüde onların mütefikleri olan Osmanlılar'a yönelik bir tepkiydi. El-Mansur imametinin ilk zamanlarında *el-Kâmilü'l-Mütedârik fi Beyâni Mezhebi't-Tasavvufi'l-Hâlik* adını verdiği 60 mısralık bir şiir inşa etmişti. Bu şiire eklediği kısa bir açıklamayla birlikte o, tasavvufun aykırı yönlerini göstermiş ve bütün müslümanları ona karşı uyarmıştı. Şiir Peygamber'in ölümünü müteakiben müslümanların büyük bir bölümünün ehl-i beyti terketmelerinden dolayı bir yakınmayla başlar. Zira bunun sonucunda müslümanlar pek çok fırkaya ayrılmışlardı. Şiirin devamında ise sûfilerin sapkınlıkları ifşa edilir ve özellikle de seksüel ahlaksızlıkları üzerine vurgu yapılır.⁶¹ Bu şiiri, o dönemde Türkler'le yapılan bir savaşa katılan oğlu Muhammed'e gönderdiği söylenir. El-Mansur'un biyografi yazarı Hasan b. Muhammed el-Cürmüzi, son tarafında bir kasidenin de yer aldığı ve ulaşabileceği bütün müslümanlara hitap eden bir risaleden söz eder. O, risalesinde sûfileri Bâtıniyye'nin bir kolu olarak tanımlar. Ona göre Bâtıniler'in inançları Mecûsi dininin kalıntıları üzerine kurulmuştur. Zira onlar İslam'la açıktan savaşamayacaklarını anlamışlardı. El-Mansur, sûfileri, tanrıyı güzel kadınlar ve tüysüz oğlanlarla bir tutmakla suçlar. Ayrıca onlar, kainatın gerçek yaratıcısını reddetmekte, aşk şiirlerini terennüm etmeyi, müziği ve hoş giden eğlenceleri de onaylamaktadırlar. Bunlar hayatlarından endişe ettiklerinde "La ilahe illallah" ifadesini kendi eğlenceleri ile birleştirerek cahilleri aldatmak için peygamberin doğumunu kutlarlar. Bu kişiler zındık ve putperest olduklarından kanlarını akıtmanın ve mallarına el koymanın meşru olduğunu ilan etmek bütün müslümanların üzerine vaciptir. Gerçekten de bunların müşrikliği Peygamber'in savaştığı müşriklerin inançlarından çok daha kötüdür. Çünkü müşrikler, putlarıyla birlikte Allah'ın varlığını da tasdik ediyorlardı. Oysaki bu inanç sahipleri sadece güzel kadınları ve tüysüz oğlanları kendi tanrıları olarak kabul ediyorlar ve başka bir ilah tanımıyorlar. El-Mansur, kasidesinde aynı suçlamayı ve ehl-i beyte bağlılığa daveti tekrarlamaktadır.⁶²

Türkler durumun ciddiyetini anlamışlardı. Yemen'deki Osmanlı askeri güçlerinin komutanı ve daha sonra Yemen valisi olan Sinan Paşa, şair ve edip olan İmam Şerefüddin'in torunu Seyyid Muhammed b. Abdullah'a (öl.1008/1600)⁶³ *el-Kâmilü'l-Mütedârik'e* bir reddiye yazmasını emretmişti. Sinan'ın komutanı olan Hasan Paşa daha önce İmam Şerefüddin'in torunlarından ünlü olanları 994/1586 yılında toparlayıp İstanbul'a sürgün etmişti. Seyyid Muhammed bunların arasında değildi. Fakat belli ki o, korkusundan dolayı Osmanlı egemenliği altına girmeye

⁶⁰ El-Habşi, age, s. 52-53

⁶¹ British Museum'daki yazma nüsha, Or. 3851, 101b-105a. El-Mansur üç tane sufi tekkesinden bahseder ki bunlardan bir tanesi Dhamar bölgesindedir. İddiaya göre bu tekkede kadınlar fahişelik yapmaktadırlar. El-Mansur'a göre Yemenli sûfiler Rebiulevvel ayı boyunca üç gece süren ve toplu seks partilerinin yapıldığı bu tekkeye düzenli olarak gitmektedirler. El-Mansur'un tasavvuf doktrininin sakıncalı yönlerini göstermek üzere alıntı yaptığı iki kitap şunlardır. El-Lümau'n-Nûriyye, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Bûni (öl. 622/1225) GAL, C.I, s. 497; Reyhânü'l-Kulûb fi't-Teveşşül ile'l-Mahbub, Yusuf b. Abdullah el-Kürânî, GAL, C.II, s. 205 (bu İbrahim el-Kaynâî'nin silsilesinde yer alan şeyhtir).

⁶² El-Cürmüzi, en-Nübzetu'l-Mushire (Tıpkıbasım) San'a 1981, s. 31-32

⁶³ Gayetü'l-Emânî, s. 782

razi olmuştu.⁶⁴ Muhammed ayrıca, Osmanlı Sultanı III. Mehmed'i ve Sinan Paşa'yı öven, üstelik mutedil tasavvufu ve musikiyi savunan bir şiir yazmaya da razı olmuştu.

El-Mansur, Seyyid Muhammed ve III. Mehmed'in ölümünden kısa bir süre sonra fakat yine Sinan Paşa'nın valiliği esnasında kaleme aldığı bir şiir ve buna yazdığı *Kitâbu'l-Hatf ani'l-Âfik fi Cevâbihi ale'l-Kâmili'l-Mütedârik* isimli bir şerh ile birlikte cevap verdi.⁶⁵ Başlangıçtan beri o, tasavvufun Mecûsilik ve Mazdekizm'den kaynaklandığı tarzındaki suçlamasını sürdürüyordu. Düşmanlarına hitaben şöyle diyordu: "Ey siz, ehl-i beytin dininden ayrılmış Mecûsiler'in Karmati dinine girenler." O açıklamasında Bâtıniyye'nin kaynağının Mecûsi dini olduğunu ifade ediyordu. Karmati kelimesinin Farsça olup, Mecûsiler'i kastetmek için kullanıldığını belirtiyordu. Bu İsmailiyye'ye yapılan eski bir suçlamadır ki buna göre, İsmailiyye aslında Mazdek inancının İslam'a karşı bir komplosudur. Bu suçlama şimdi de sûfilere yapılmaktaydı.

El-Mansur iddiasını haklı göstermek için ünlü Zeydi alim Abdullah b. Zeyd el-Ansî'nin 632/1234 yılında yazdığı *Kitâbu'l-İrşâd* adlı eserinden iktibaslar yapar. El-Ansî İsmailiyye'yi kastederek, Bâtıniyye'yi İslam'dan sapan en büyük akım olarak nitelendirir. Ona göre Bâtıniyye Mecûsiler'in torunları ve Karmati'lerin kalıntıları tarafından İslam'a zarar vermek için kurulmuştur. Bazı Bâtıni inançları İmamiyye ve sûfiyye inançlarına sızarak bunları İslam'dan uzaklaştırmıştır. El-Mansur bu açıklama biçimini onaylar ve İsmailiyye'yi sûfilerle karşılaştırarak bunların her yerdeki müslümanlar tarafından zındık olarak suçlandığını belirtir ve her iki grubun da aynı derecede Batıni olduğunu söyler. Bunun sebebi şöyle açıklar: "İsmaililer Peygamber'in ashabına hakaret ediyorlardı ve bazı mezhep mensupları (sünnileri kastederek) Tanrı'ya hakaret edilmesinden daha çok kendi atalarına hakaret edilmesine sinirlenirler. Bundan dolayı onlar, sûfilerin hulûle dair açıklamalarını ve Allah ve Resulü'nün yasak kıldığı şeyleri reddetmelerini hiç karşı çıkmadan dinlerler".⁶⁶

Açıklamasının sonlarında el-Mansur, Deylemli Zeydi imam ve alimlerin Bâtıniler aleyhindeki fetvalarını iktibas eder. Bu imam ve alimler fetvalarında İsmaililer'e pişmanlık hakkı tanımadan mürted hükümlerinin uygulanmasına cevaz vermektedirler.⁶⁷ Bu fetvalar Deyleman ve Gilan'daki Zeydiler ve İsmaililer arasındaki acımasız ve kanlı ihtilafı göstermektedir. Aslında bu fetvaların sahipleri bu ifadelerle kendileri ile aralarında ciddi ayrılıklar olmayan sûfilere kesinlikle kastetmemektedirler. El-Mansur'un bu ifadeleri kurnaz bir şekilde sûfilere tatbiki onları sapkın ve mürted olarak çok kötü bir duruma koymuştur. Bununla birlikte gerçekte bu fetvaların Yemen'deki sûfilere uygulandığını ispat edecek hiç bir delil yoktur. Ağır baskı altında sûfiler kendi inançlarını gizlemek durumunda kalmışlardır.

⁶⁴ El-Mansur, Seyyid Muhammed'in kasidesine yazdığı cevapta, Seyyid'in bu kasideyi Sinan Paşa'nın zorlamasıyla kaleme aldığını iddia etmiştir. Hatf, s.2-3

⁶⁵ Bundan dolayı, el-Mansur'un cevabının yazılış tarihi olarak III. Mehmed'in 1012/1603'de ölümü ile Sinan'ın iktidarının 1016/1607'de sona erdiği tarihler arasında bir zaman zikredilmektedir.

⁶⁶ Hatf, s. 43-44

⁶⁷ Hatf, s. 69-74. Bu metin Madelung tarafından yayımlanan, Arabic Texts Concerning the History of the Zaydi Imams adlı çalışmada yer alan el-Mansur Abdullah b. Hamza'nın er-Risaletü'l-Âlime bi'l-Edilleti'l-Hâkime isimli eserinden nakledilmiştir, s. 163-170

El-Mansur, Seyyid Muhammed'in, kendisinin onları rasgele suçladığı gibi bütün sufilerin rakısı, hulûlü ve ittihadı savunmaları tarzındaki zayıf savunmasını dikkate almaz. Mutedil biri olan Seyyid Muhammed bu kimseleri böyle şeylerle itham etmenin inançsızlık olduğunu ileri sürer. El-Mansur, bunun Bâtnîler'in her zaman ki uygulamaları olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Onlar ne zaman doktrinlerinden dolayı kınansalar, bunu başkalarına isnad ederler. Fakat alimlerden biri daha önce Seyyid Muhammed'in kasidesini cevaplandırmıştı. Bu alim İbn-i Farız'ın *Taiyye*'sini, İbnu'l-Hakkâk'ın *Divân*'ını ve İbn-i Arabî'nin yazdıklarını okuduğunu ve bunlarda çok kötü bir inançsızlığı bulduğunu ifade etmişti. Başka bir yerde o, hulûle inanan sûfîlerin en büyüğü olarak nitelendirdiği İbn-i Arabî'nin *Fûsûs*'unu özellikle suçlamak için diğerlerinden ayırmıştır. Ona göre İbn-i Arabî bu eserinde putları övmüş, Firavun gibi tanrılık iddiasında bulunan bütün mel'unları haklı göstermiş ve dinen haram olan şeylere de izin vermiştir.⁶⁸

El-Mansur karşıtlarının iddialarını reddederken çoğunlukla Zeydi imam ve alimler kadar Zeydi olmayan yazarlardan da iktibaslarla bulunur. Bu doğrultuda o, İmam el-Mütevekkil Şerefüddin zamanında aktif olan iki Zeydi alimin tasavvuf karşıtı yazılarından uzun uzadıya alıntılar yapar. Bunlar, Muhammed b. Ahmed b. Yahya el-Muzaffer'in (öl. 925/1519)⁶⁹ tasavvufa bir reddiyesi ve Kadı Muhammed b. Yahya Behrân'ın (öl. 957/1550) *el-Keşf ve'l-Beyân fî reddi alâ Mübtedia min Mutasavvifati'z-Zaman*⁷⁰ adlı risalesi olsa gerektir. Mutezili müfessir Zemahşeri'nin, III. Surenin 31. ve V. Surenin 54. ayetleriyle ilgili tasavvuf karşıtı yorumlarını iktibas eder. Ayrıca sûfîlerin keramet iddialarına karşı Seyyid Abdüssamed b. Abdullah el-Alevî ed-Damegâni'den (X./XVI. yy.) alıntılar yapar. El-Alevî değişik islam mezheplerinin bazı görüşleri üzerine eleştirel yaklaşımlarda bulunan bir kitabın da yazarıdır.⁷¹ Burada daha önce kendisinden söz edilen şâfiî alim İsmail el-Mukri'nin⁷² bir kasidesinden de uzunca alıntılar vardır. Buna tasavvuf karşıtı bir cevap olmak üzere Zeydi Seyyid Cemaleddin el-Hâdi b. İbrahim b. El-Murtezâ'dan da (öl.822/1419)⁷³ eşit derecede alıntı yapılmıştır.

Risalesinin sonunda el-Mansur, Seyyid Muhammed'in Türkler ve Osmanlı sultanına yaptığı methiyelere karşı saldırıya geçer. Türkler, Peygamber'in müslümanları uyardığı ve kıyametle ilgili meşhur bir hadisinde haber verdiği yüzleri kalkan gibi deriyle kaplanmış insanlardır. Seyyid Muhammed'in tanımladığına göre, sultanlara karşı hile yapmak saadete değil fakat ancak şekâvete işaret eder. Sultanın Mekke'deki Allah'ın evini elinde bulundurması onun kutsal şehirlerin meşru koruyucusu olduğuna dair geçerli bir delil değildir. Müşrikler Peygamber'i Mekke'den hicret etmeye zorlamışlar ve kutsal yerleri ziyaret etmesini engellemişlerdi. Sultan'ın gerçekleştirdiği yenilikler ve sûfîlerin uygulamaları bu

⁶⁸ Hatf, s. 7

⁶⁹ Bu alime ait olan diğer eserler için bk. Müellefât, C. III, s.240, s.v, Muhammed b. Ahmed el-Hamdi

⁷⁰ Müellefât, C.III, s. 385. Muhammed b. Yahya Behrân'ın risalesine yapılan ve aynı oranda tasavvuf karşıtı olan bir başka zeyl Yahya b. Muhammed b. Humeyd el-Mikrâî (öl. 990/1582) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma kısmen (Ambrosiana D222, 102a-110a) günümüze ulaşmıştır.

⁷¹ Hatf, s. 46-52. El-Mansur'un alıntı yaptığı eser muhtelen el-Cevheretü'l-Hâlise ani'l-Şevâib fî'l-Akâidi'l-Menkûme alâ Cemii'l-Mezâhib olmalıdır. Müellefât, C.I, s. 387; GAL, S.C.II, s.966

⁷² Hatf, s.52-55. İsmail el-Mukri tarafından yazılan başka bir kasideyi Salih b. Mehdi el-Makbeli, el-Alemu's-Şâmih fî lzhâri'l-Hakk ale'l-Âbâ ve'l-Meşâyih adlı eserde nakletmiştir Kahire 1328/1910, s. 504-508

⁷³ Yazar hakkında bk. Es-Sehâvî, ed-Dev'u'l-Lâmi', Kahire 1353-55/1934-36, C.X, s.206

nedenle kurtuluştan çok lanetlenmiş olmanın işaretidirler. El-Mansur'a göre Allah, Seyyid Muhammed'in sultan için yaptığı dualara onun ve III. Mehmed'in ölmesini sağlamakla cevap vermiş oldu. El-Mansur, risaleyi Sinan'ın cehenneme gitmesi ve Türkler'in yenilmesi için dua ederek bitirir. Ayrıca Peygamber, ehl-i beyti ve ashabi için hayır duada bulunur ve kendisiyle birlikte bütün inananların bağışlanmasını diler.

El-Mansur Kasım b. Muhammed'in tasavvuf karşıtı bu tavrı Kâsımî hanedanından daha sonra gelecek olan imamlar için bir model oluşturmuştur. El-Mansur'un oğlu İmam Mütevekkil İsmail b. el-Kâsım 1073 veya 1074/1662-63 yılında İbn-i Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* adlı eserinin "mutlak inançsızlık" içerdiği gerekçesiyle yakılmasını emretti.⁷⁴ Kısa bir süre sonra Salih b. Mehdi el-Makbelfî (öl.1108/1696) *el-Alemu's-Şâmih* adlı eserinde memnun bir şekilde düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "İmam'ın oralardaki hükümdarlığı süresince dağlardaki bu şeyi (tasavvufu) Yemen'de ortadan kaldırmayı Allah bize lütfetti. Onun en iyi yaptığı şeylerden biri oyun esnasında sallanmayı ve raksı yasaklamasıdır. Çünkü imamların itikadına göre şarkı söylemek haramdır."⁷⁵ Tarikatlara yapılan baskılar XX. Yüzyıla dek devam etti. Osmanlılar'ın 1918 yılında Yemen'in sahil bölgelerinden çekilmelerinden sonra İmam Yahya Hamidüddin, Fâsiyyetü's-Şâzeliyye tarikatına karşı sert ve acımasız tedbirler uygulamaya koydu. Hatta tarikat şeyhinin oğlunu rehin alarak hapsedti. Yahya'nın oğlu ve halefi en-Nâsır Ahmed'in (1367-1382/1948-1962) iktidarı sırasında tarikatın o zamanki şeyhi Muhammed b. Hisân hapsedildi ve birkaç müridi, yönetim aleyhtarı faaliyetlerde buldukları gerekçesiyle boyunları vurularak öldürüldüler. Muhammed b. Hisân daha sonra hapisteyken vefat etti.⁷⁶ Hasan el-Habşî son Zeydi imam en-Nâsır Ahmed b. Yahya Hamidüddin'in (1367-1382/1948-1962) ayrıca Yafres'teki sûfi şeyh Ahmed b. Alvan ve Hudayda ve Taizz'deki⁷⁷ diğer sûfilerin türbelerinin yıkılmasını emretmişti.(51) Bununla birlikte bu olay, geleneksel Zeydi öğretisinin etkisinden ziyade Vehhâbi etkisiyle açıklanabilir.

Kısaca sözü edilen, Zeydiyye içindeki sünnilik yanlısı ekol Seyyid Muhammed b. İbrahim el-Vezir (öl.840/1436) tarafından kurulmuş ve gittikçe daha da etkili olmaya başlamıştır. Bir çok imam arasında en önde geleni Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (öl.1250/1834) ile birlikte bu anlayış imametin dini niteliğine hakim olmuştur. Bu ekol başlıca Selefiye tarafından etkilenmiştir. Hanbelilik ve İbn Teymiyye tasavvuf karşıtı görüşlerini Şii Zeydiler'le paylaşırlar. İbnu'l-Vezir *Avâsım ve'l-Kavâsım fi Zabbî an Sünneti Ebi'l-Kâsım*⁷⁸ adlı eserinde Zeydiler tarafından reddedilen diğer sünni ekolleri savunduğu halde tasavvufu

⁷⁴ El-Habşî, age, s. 60. İbnü'l-Müeyyed'in Behçetü'z-Zaman adlı eserinden nakledilmiştir.

⁷⁵ El-Alemu's-Şâmih, s. 481

⁷⁶ Bk. F. De Jong, Les Confreries Mystiques Musulmanes au Machreq Arabe; Popovic et G. Veinstein, Les Orders Mystiques dans l'İslam: Cheminements et Situation Actuelle, Paris 1989, s. 232

⁷⁷ El-Habşî, age, s. 60

⁷⁸ Mutezile karşıtı tartışmaları bağlamında İbnu'l-Vezir Erbâbu'z-Zevk ve Ahvâlu'r-Reffa adlı tasavvufî manzumedenalıntılar yapar ve İbnu'l-Fâriz'in şiirlerinden hayranlıkla bahseder (el-Avâsım ve'l-Kavâsım, edisyon: Şuayb el-Arnâût, Amman ve Beyrut 1405-1412/1985-1992, C.VI, s.127-129). İbnu'l-Vezir, İbn Arabî'nin Füsûs'unda yer alan ve itihadı çağırıştıran görüşleri asılsız olmakla eleştirirken (C. VII, s.107) Şihabuddin Ömer Sühreverdi'yi medheder. Onu, eş-Şeyh, el-Ârif, es-Sûfi gibi vasıflarla anar. Çünkü Sühreverdi tasavvufu aşırıya giden bir kısım sufilere dinin kurallarını ihlal ederlerken, kendilerinin sadece Allah'ın fiillerinin aracı oldukları tarzındaki yanlış fikirlerine karşı çıkmıştı (C. VII, s.140).

savunmamıştır. Bu ekolün bundan sonraki önemli temsilcisi Salih el-Makbelî daha önce de söylendiği gibi tasavvufa düşmandı. *El-Alemu's-Şâmih* adlı eserinde sünnilere ait tasavvuf, özellikle de İbn-i Arabî ekolü karşıtı tartışmaları nakleder.⁷⁹ Dini konular ve şiir hususunda velûd olan Muhammed b. İsmail el-Âmir (öl.1182/1768) vahdet-i vücûd anlayışını tekzip için *Nusretü'l-Ma'bud fi Reddi ala Ehl-i Vahdeti'l-Vücûd* isminde bir kitap yazmış ve diğer kitaplarında da bu anlayışı eleştirmiştir.⁸⁰ El-Âmir, *Tathîru'l-İtikâd an Edrâni'l-İlhâd* adlı kısa risalesinde türbelere saygı duymakla ve marifet iddialarıyla sûfîlerin Kur'ân ve sünnetin hükümlerini çiğnedikleri suçlamasında bulunmuştur. Bu eser son zamanlarda basılmıştır.⁸¹ Eş-Şevkânî de tasavvufa karşı olan geleneksel nefreti paylaşır. Bununla birlikte o sûfîlerin evliya kabirlerini ziyaret etmelerini eleştirmede aşırılıklar gösteren Vehhâbiler'i onaylamaz. Eş-Şevkânî gençliğinde, *el-Sevârimu'l-Hidâdi'l-Kâti'a li A'nâki Ehl-i'l-İtihâd* adında bir kitap yazmış ve burada vahdet-i vücûd yanlılarını eleştirmişti. Bu kitabında Salih el-Makbelî'nin *el-Âlemu's-Şâmih* adlı eserinden çokça alıntılar yapmıştır.⁸² Bununla birlikte o, ölümünden önce eleştirisini geri çekmiş ve İbn-i Arabî takipçilerinin dini statüleri hakkında hüküm vermekten kaçındığını beyan etmiştir.⁸³

⁷⁹ El-Alemu's-Şâmih, s. 490-510

⁸⁰ El-Habşî, age, s. 103. Habşî'ye göre Nusretü'l-Ma'bud kayıptır.

⁸¹ Tathîru'l-İtikâd an Edrâni'l-İlhâd , edisyon: Muhammed Subhi Hasan el-Hallâk, San'a 1411/1990

⁸² Eş-Şevkânî, es-Sevârimu'l-Hidâdi'l-Kâti'a li Alâiki Erbâbi'l-İtihâd, deisyon: Muhammed Subhi Hasan el-Hallâk, San'a 1411/1990

⁸³ El-Habşî, age, s. 103